

JAGTMONOPOL VAR MAGTMONOPOL

Af cand.mag. Sofia Okholm Nielsen, Aarhus

Jagt har gennem tiden haft to overordnede formål. Oprindeligt – og i de fleste tilfælde – var det primære formål at skaffe mad. Samtidig kunne jægerne, der bragte bytte, vise deres evner.

Efter Reformationen i 1536 medførte en indskrænkning af jagtrettighederne, at kongen og adelen stod med eneretten til landets vildt.¹ Således skrives der om jagtrettighederne på kronens jord i *Corpus constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve Danmarks Lovgivning vedkommende 1558-1660*:

Paa de fellids skovfve (...), som kronen hafver lod oc del udi, skal ingen slaa stort vild uden vi eller andre paa vore vegne. Uden det skier met vor tilladelse.²

For adelen havde jagten altid været en bærende del af standens kultur.³ Nu blev den lovformelig formaliseret som et sted, hvor man mødtes og bekræftede hinanden i en privilegeret og prestigefyldt livsførelse.

Den mest fornemme jagt gik på kronvildt, men ræve- og harejagten var, efter dagbogsnotater at dømme, adelsmanden Eske Brocks (1560-1625) foretrukne jagt. Ræve blev jaget med en kombination af våben, fælder, net og hunde. Fox Hunt, rævejagt, tilskrevet Paul de Vos, 1677. Foto: Wikimedia Commons.

Formålet med denne artikel er at vise, hvordan adelen i Middelalderen og den efterfølgende periode brugte jagt som et magtsymbol, og hvordan jagten fra herregårdene i denne sammenhæng har været en multifacetteret praksis, som kunne påvirke politiske relationer både inden for og uden for Danmarks grænser. Artiklen tager afsæt i den danske adels jagt fra herregårdene og de omkringliggende områder, hvor rigsråd, lensmand på Dronningborg og tidligere ejer af Gammel Estrup Eske Brock (1560-1625) fungerer som eksempel. Det undersøges, hvordan jagten som sportslig underholdningsform fungerede som en oplagt mulighed for adelen til at vise sine kompetencer og magtfulde status, samt hvordan adelen i jagtverdenen brugte social udveksling som et bærende element, når den plejede inden- og udenrigspolitiske relationer.

Relationspleje sikrede et vedvarende stabilt samarbejde

I Middelalderen og den efterfølgende periode var både interne og udenlandske alliancer centrale for en stats overlevelse. I den forbindelse omgikkes regenter og adelige af forskellig karakter hinanden – interaktionerne var oftest baseret på et ligevægtigt forhold. I andre tilfælde var der tale om en form for magtpåvirkning, hvor én fremstod som den højerestående, dominerende part, men i virkeligheden samtidig var dybt afhængig af mod-

Portræt af Eske Brock, som var sin tids rigeste godsejer. Man sagde, at han kunne rejse fra Jylland over øerne til Skåne og Norge og altid overnatte på sin egen jord. Maleri på Gammel Estrup, tilskrevet Laurids Andersen Riber, 1612. Foto: Roberto Fortuna.

Kort over Dronningborg. Kortet er fra 1789 og dermed efter Eske Brocks tid, men det viser dog de store jordområder, som lensmanden havde ret til. Den omtalte jagt udgik fra Dronningborg. Dronningborg (D), Romalt (R) og Gammel Estrup (G) er markeret med prikker. Videnskabernes Selskabs Kort over Dronningborg og Caløe Amter, 1789. Det Kongelige Bibliotek.

partens støtte og velvilje. Dette var særligt tilfældet for adelstanden i dens bekendtskaber både indenlands og uden for landets grænser. Det var derfor altafgørende for adelens overlevelse at pleje relationerne til de modstående parter for at sikre et vedvarende stabilt samarbejde.

Jagten var et billede på maskulinitet, dominans og kompetence – egenskaber, som var vigtige karaktertræk for adelstanden, og som derfor spillede ind i de

herskende magtstrukturer i datidens Danmark. På den måde kan jagtkulturen på herregårdene give et indblik i en kontinuerlig pleje af politiske og venskabelige relationer, som de højtstående i samfundet begav sig af med.

Militær, mageskifter og magtudøvelse

Det var nemlig ikke tilfældigheder, der gjorde, at det var adelen, der som de eneste ud over kongen måtte jage. Det

var adelen, som havde tiden til at gå på jagt, hvorimod den almindelige bonde kunne have en arbejdsdag på op imod 15 timer. Samtidig var det adelen, der havde retten til at bære våben, da det var dens opgave at træde til i krigssituationer.⁴ I den forbindelse brugte adelen også jagten som militær træning. I jagten var der et element af spænding og fare, som også kunne opleves i krig. Jagten fungerede derfor som en oplagt øveplads for våbenbrug og ridning.⁵ Den opbyggede fysikken, trænede synet og hørelsen og dyrkede mod, udholdenhed og selvtilid. Planlægningen af en jagt kan sammenlignes med krigsførelse, når man tænker på dens struktur, strategi, varighed og blodige afslutning.⁶ Derfor var jagtmarken et oplagt sted for landets beskyttere til at vænne deres sind til farlige situationer.

Den bærende faktor i adelens jagtmonopol var dog dens jorområder. Retten over jord var grundlaget for magt og rigdom i det 16. og 17. århundrede. Jordarealerne til jagterne udgjorde en stor del af det danske grundareal, hvortil store mængder jord tilhørte kongen. De resterende jorområder var fordelt til adelen og var forbundet til dens herregårde – på denne jord hørte jagtretten også til. Jorområder kunne byttes med hinanden gennem mageskifter, en proces, hvor forskellige parter byttede fast ejendom.⁷ Således kunne én part, hvis denne fandt et særligt stykke jord af interesse, tilbyde en byttehandel med egen jord enten permanent eller i en begrænset periode.⁸ Mageskifterne blev derfor også en vigtig brik i adelens politiske spil. Også Eske Brock sørgede for enten at bytte eller opkøbe så meget jord som muligt. Da Brock overtog Gammel Estrup, begyndte han at tilbagekøbe de dele af herregården, som ved tidligere mageskifter var overgået til andre slægter.⁹ Som eneejer af Gammel Estrup og lensmand på Dronningborg havde

Brock utrolig store landområder, hvor han frit kunne dyrke jagten, som var en af hans yndlingsbeskæftigelser.

Som så mange af sine standsfæller var Brock nemlig en ivrig jæger. Hans dagbøger er fyldt med notitser om jagtoplevelser – ofte i selskab med venner og bekendte.¹⁰ Det var almindelig skik at invitere gæster med ud i skoven.¹¹ Særligt adelsmanden Oluf Rosensparre (1559-1624) optræder ofte på dagbøgernes sider, hvor de to kammerater jagede sammen på Brocks jord. Optegnelser som følgende er jævnligt at finde: *“Den 5. kom Oluff Rossenspar, Lauris Naulff hidt. Same dag jaget i Romaltt och ladegardtz kier, bette 5 reffue”*.¹² På en tur over Romalts kærområder, ikke langt fra Dronningborg, lykkedes det den 5. november 1604 Brock i selskab med to fæller at nedlægge fem ræve. Særligt kærområderne var oplagte til rævejagten og viser, hvordan den herskabelige jagt havde både symbolsk og praktisk betydning.¹³ Dagbogsnotitsen viser, hvordan Brocks ejerskab over jorområderne her satte rammerne for en venskabelig jagtoplevelse. Rævejagten er dog samtidig interessant, idet der i nogle perioder og særlige områder var forbud mod at jage ræve, mens der i andre ikke var. Dette lod til at variere, alt efter hvor stor bestanden var. Til tider virker det endda, som om kongen ønskede dyrene helt udryddet.¹⁴ I tider med stor rævebestand blev dyrene betragtet som skadedyr, der gerne skulle aflives, for at de ikke tog alskens fjerkræ. På den måde kan man også tolke det som et beskyttende hverv og som en del af hans adelige pligt, at Eske Brock var med til at holde bestanden nede. I lange perioder er der slet ingen lovgivning på rævene. Som allemandseje var jagtretten på rævene ikke bundet til jordretten på samme måde som med hjortevildtet. Derfor fornøjede Eske Brocks sig ofte med at jage ræve under sine rejser.

The Boar Hunt, Vildsvinejagt. Maleri af Frans Snyders, første halvdel af det 17. århundrede. Foto: Wikimedia Commons.

En heroisk sportsgren

Det var ikke nok at have retten til jagten, hvis man ikke forstod at benytte sig af den. Adelen var derfor også nødt til at excellere inden for faget. Jagten var tidens helt store sport og fremstod som en maskulin og mandsdomineret

aktivitet.¹⁵ Det var fra helt gammel tid en beskæftigelse, der gav motion og frisk luft, og som var passende for en person af høj byrd.¹⁶ Var man dygtig her, var det et statussymbol. Det fremstillede adelsmanden heroisk og tillod ham at vise sig frem med rigdom, generøsitet,

Dronningborg Slot fungerede tidligere som kloster. Fra 1571 blev det embedsbolig for den lokale lensmand. Slottet var Brock-familiens faste hjem i næsten 30 år. Kobberstik fra Peder Hansen Resen: Atlas Danicus, 1677.

dygtighed, intelligens, vovemod, hurtighed, styrke og hensynsløshed. Men det viste også hans venlighed og barmhjertighed, når han nedlagde et dyr særligt godt eller delte oplevelsen med sine standsfæller. Jagten var et ritual med enorm indflydelse, som strakte sig langt ud over de normale livscirkler. Gennem jagten kunne man opnå afslapning i en legende og sportslig atmosfære, samtidig med at man udøvede autoritet over naturen og på et symbolsk plan forenede natur og kultur i én helhed.¹⁷ Det var virkelig en måde, hvorpå adelen kunne vise sit værd og imponere.

Den sociale udveksling på jagten

Det sportslige aspekt og den militære træning, der lå i jagten, blev altså et tydeligt udtryk for adelens magt og dominans i samfundet. Men som konkurrencepræget og sportslig underholdningsform var en god jagtoplevelse også noget, som adelsmanden kunne give herregårdens besøgende. Der var meget prestige forbundet med at holde de bedste jagter. Den sociale udveksling, der finder sted under en jagt, er nemlig med til at skabe solidaritet mellem mennesker.

Den polske antropolog Bronislaw Malinowski (1884-1942) beskrev, hvordan social udveksling som samfundsteoretisk begreb handler om et bytte af værdsatte symbolske goder og tjenester mellem individer og grupper.¹⁸ Dette betyder, at når adelsmanden inviterede herregårdens gæster på jagtudflugt på sin jord, indledte han et forhold, hvor han måtte forvente at få lignende oplevelser eller anden form for gengivelse igen på et senere tidspunkt – konceptet var altså noget for noget.

Værdien af denne udveksling var noget, som regenterne og adelen havde indset, og de benyttede sig i stor stil deraf. Den uformelle udveksling af tjenester, som

kunne foregå på jagten fra herregårdene rundtom i landet, spillede en rolle i den overordnede statslige plan. Som nærmeste betroede til kongen var det derfor en vigtig opgave for adelen at udøve den slags sociale udvekslinger, særligt til udenlandske besøgende, for at styrke kongens – og dermed landets – interesser. I udenrigspolitisk sammenhæng var det hovedsageligt kongen selv, der agerede vært – dog ofte med deltagende adelsmænd som støtte. For eksempel var Eske Brock den 6. august 1604 at finde på jagt med Christian den 4. (1577-1648), en engelsk gesandt og yderligere to adelsmænd, og i dagbogen kan man læse: *“Den 6. varre Sthen Bra, Henruch Belou och ieg på jagthen med Kongl. Mayttz. Och gesanthen och same fick voris affskeydt”*.¹⁹

Den samme slags udvekslinger skete internt i den danske adelstand, og her kunne de bruges til at styrke egne personlige interesser. Ved at give sine gæster den ære og oplevelse, det var at skyde herregårdsejerens vildt, antydede adelsmanden på en elegant måde et fællesskab, hvor denne gennem sin gavmildhed stod som den magtfulde i forholdet, indtil gestussen blev gengældt. Det udfolder sig som en universel selvfølge, at giveren ved enhver form for udveksling har en højere status end modtageren – og at modtageren deraf har et følgende behov for at bytte plads igen.²⁰ Dette gjorde sig i særdeleshed gældende ved gaveudveksling mellem folk af samme stand. Kigger man i stedet på gaveudvekslingen mellem adelen og kongen, så var magtforholdet grundlæggende ulige, og adelen gav derfor kongen gaver for at vise sin underlegenhed, mens kongen begavede adelen for at vise sin overlegenhed.

I alle disse situationer var der tale om en udveksling, der ikke nødvendigvis var officiel eller blev italesat, men der herskede en fælles forståelse for gestussen.

Væk fra de mange lyttende ører

Når der var besøg, beværtede adelen som udgangspunkt sine gæster på de præsentable herregårde. Når jagten som aktivitet satte i gang, ændrede den de sociale rammer. De forandrede rammer – og jagtselskabernes ofte begrænsede omfang – muliggjorde en anderledes privat og intim socialisering end den, der eksisterede i herregårdens mere officielle fora.²¹ På disse udflugter kunne man drøfte delikate emner uden for mange lyttende ører. For den danske adel var det en oplagt mulighed for at styrke sin relation til hinanden, til udenlandske diplomater eller endda til kongen selv. For eksempel kunne man under jagten diskutere vigtige emner som ægteskabsalliancer. Jagten var et oplagt sted for fædrene og den kommende svigersøn til at se hinanden an. Var manden en god jæger, opfyldte han det allervigtigste adelsprivilegium: at føre våben og være dygtig til det.²² Andre vigtige beslutninger for eksempel i forbindelse med landets ve og vel kunne ligeledes finde sted på disse daglange udflugter, der bragte adelen væk fra herregårdene. Ud fra disse betragtninger fremstår jagten som et uformelt rum, hvor der var rig mulighed for kontakt og udveksling. Jagten tillod politisk forhandling under særligt intime forhold.²³

Det var et rum, som bragte mange sociale relationelle forbindelser i spil og muliggjorde, at officielle udvekslinger kunne ske i mere afslappede rammer.

Jagt var magt

Jagten fra herregårdene var mere end blot underholdning – den var en magtdemonstration og en vigtig faktor på den politiske scene. De udvekslinger, der fandt sted under en jagt, var vigtige for kongens og adelens position i samfundet. Gennem et indforstået princip om gengivelse kunne man opbygge bekendtskaber og styrke alliancer i en legende og let atmosfære, som stod i kontrast til de ellers tunge statslige møder både på nationalt og udenlandsk niveau. Ud fra en moderne forståelse kan det forekomme en smule mærkværdigt, at disse udvekslinger ikke blev regnet som en form for bestikkelse, men i Senmiddelalderen og det tidlige moderne Danmark var den slags hændelser en fast del af det politiske og almene sociale liv, som adelen befandt sig i.²⁴ Jagtopplevelsen fra herregården var simpelthen den helt oplagte mulighed for at samles i et forum, hvor alle involverede fik en form for udbytte – være det enten fysisk eller symbolsk.

Noter:

- 1 Laursen 2009, s. 20.
- 2 *Corpus constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve Danmarks Lovgivning vedkommende 1558-1660.*
- 3 Amdissen 2005, s. 157.
- 4 Amdissen 2005, s. 157.
- 5 Grinder-Hansen 2013, s. 218.
- 6 Christianson 2015, s. 159.
- 7 Grinder-Hansen 2013, s. 217.
- 8 Bang 1920, s. 4-5.
- 9 Larsen 2005, s. 17.
- 10 Larsen 2005, s. 22.
- 11 Amdissen 2005, s. 161.
- 12 Larsen 2005, s. 40.
- 13 Laursen 2009, s. 17.
- 14 Weismann 1985, s. 74.
- 15 Tipsmark 2022, s. 175.
- 16 Grinder-Hansen 2013, s. 218.
- 17 Christianson 2015, s. 160.
- 18 Hann 2006, s. 211.
- 19 Larsen 2005, s. 36.
- 20 Mauss 1950, forord.
- 21 Tipsmark 2022, s. 178.
- 22 Franck 2006, s. 80
- 23 Tipsmark 2022, s. 177.
- 24 Dyrmann 2014, s. 213.

Litteratur og kilder:

Amdissen, Asser: "Herregårdsjagt gennem 500 år", i: Britta Andersen og Helene Kjærbo (red.): *Herregårde – Jordegods – Herlighed – Tanker fra Gammel Estrup*, Gammel Estrup 2005.

Bang, Thomas, "Kronens mageskifter under Frederik 2.", i: *Historisk Tidsskrift* 1, nr. 9, 1920, s. 1-42.

Christianson, John Robert: "The Spaces and Rituals of the Royal Hunt: King Frederik II of Denmark (1559-1588)", i: Birgitte Bøgild Johannsen og Konrad Ottenheim (red.): *Beyond Scylla and Charybdis – European Courts and Court Residences outside Habsburg and Valois/Bourbon Territories 1500-1700*, University Press of Southern Denmark 2015.

Corpus constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve Danmarks Lovgivning vedkommende 1558-1660. Bind 1 1558-1575. Udgivet ved V.A. Secher. København: G.E.C. Gad, 1887-1918.

Dyrmann, Kristine (red.): "Ny diplomatisk historie – stormagterne og Skandinavien omkring år 1700". Anmeldelse af *Flat-tering Alliances – Scandinavia, Diplomacy and the Austrian-French Balance of Power, 1648-1740* af Peter Lindstrøm og Svante Norrhem, *Temp Tidsskrift for historie*, 2014, s. 213-220.

Franck, Christina: "Til fornøjelse i for- og nutid", i: Britta Andersen m.fl. (red.): *Herregårdshistorie* 6, 2006, s. 80-81.

Grinder-Hansen, Poul (red.): *Frederik 2. – Danmarks renaissancekonger*, Gyldendal 2013.

Hann, Chris: "The Gift and Reciprocity: Perspectives from Economic Anthropology", i: Serge- Christoph Kolm og Jean Mercier Ythier (red.): *Handbook of the Economics of Giving, Altruism and Reciprocity – Vol. 1*, North Holland 2006.

Larsen, Christian (red.): *Eske Brock medt egen handt – Eske Brocks dagbøger*, Landbohistorisk Selskab 2005.

Laursen, Jesper (red.): *Herregårdsjagt i Danmark*, 1. udgave, 2009.

Mauss, Marcel (red.): *Gaven – gaveudvekslingens form og logik i arkaiske samfund*, på dansk ved Elisabeth Ellekjær, Presses University de France 1950.

Tipsmark, Kasper Steinfeldt: *Hoffets heste – Equin kultur og hestens funktion ved Christian 4.s hof 1588-1648*, Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet 2022.

Weismann, Carl (red.): *Vildtet Og Jagtens Historie i Danmark*, Skippershoved 1985.